

УДК 32:001.891.3(075.8)

О. В. Воронянський, кандидат історичних наук, доцент

КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК ПРИНЦИП РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ НАЦІЇ

Проаналізовано політичний зміст категорії «національний суверенітет» з точки зору теорії політичних систем. Розглянуто проблему суб'єктності та сфери реалізації національного суверенітету. Визначено, що політичні характеристики цієї категорії належать до сфери не тільки міжнародних відносин, а значною мірою детерміновані динамікою відносин суб'єктів влади в даній політичній системі.

***Ключові слова:** національний суверенітет, нація, ресурси влади, права громадян.*

Актуальність проблеми. Процес розбудови сучасної Української держави, котра з самого початку свого виникнення позиціонує себе як держава національна, вимагає всебічних досліджень проблематики національного суверенітету як підвального елемента державотворення. Проблема національного суверенітету давно є предметом пильної уваги політологів, соціологів, юристів, філософів. Основні методологічні принципи її вивчення визначили дослідження таких класиків політико-правової думки, як Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гізо, Ж. де Местр, Ж. Марітен, К. Шмітт. Розроблення теорії національного суверенітету сприяли дослідження М. Вебера, Т. Веблена, Р. Даля, К. Дойча, М. Дюверже, К. Кребіла, Л. Оппенгеймера, Т. Парсонса, Р. Хааса. У сучасній українській науковій літературі ця проблематика підіймалася у працях В. Гапотія, В. Кременя, М. Розумного, Н. Палієнка, Ю. Тарана, А. Яценка та ін.

Аналіз останніх джерел та публікацій свідчить про те, що природу національного суверенітету вітчизняні дослідники розглядають переважно в контексті міжнаціональних відносин [1–3]. Проблема ж реалізації основної характеристики нації як сукупності політично суб'єктних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави, виводиться за рамки досліджень. Зазначимо, що класична західна політична наука використовує категорії національного і державного суверенітету як синоніми [4]. У вітчизняній же науці національний суверенітет розглядається більш вузько, зводячись в основному до права нації на самовизначення [5, с. 186; 6, с. 82]. До того ж саму націю українські політологи традиційно розглядають як цілісний суб'єкт політичної діяльності, в її складі не досліджується наявність протидіючих соціальних груп з антагоністичними інтересами [1; 7].

У результаті категорія національного суверенітету в українському політологічному дискурсі подається скоріше як ідеальна модель, ніж як реальний елемент політичних відносин.

Метою статті є розгляд категорії національного суверенітету як внутрішньої характеристики політичної системи суспільства. Для цього необхідно, по-перше, визначити політичний зміст поняття «нація»; по-друге, уточнити суб'єктність національного суверенітету і механізм його реалізації.

Виклад основного матеріалу. У західній політичній думці домінує розгляд нації насамперед як політичної категорії, в той час як українські вчені й досі використовують прийнятий в радянській науці етніцистський підхід. Однак, незважаючи на відмінності у поглядах на порядок формування національних спільнот (як біологічних або як культурно-історичних), практично всі дослідники головною особливістю нації вважають її політичну (державну) суб'єктність [5; 8–11].

Отже, базовою політичною характеристикою нації є те, що саме члени нації є політично суб'єктними громадянами держави, володіючи колективним монопольним правом на використання її механізму. Класичним прикладом цього підходу можна вважати визначення К. Дойча: «Нація – це народ, який володіє державою» [12, с. 330]. Таким чином, нація визначається як основний державотворчий елемент, джерело державної влади і носій державного суверенітету. Звідси взаємопов'язаність категорій суверенітету держави і суверенітету нації – національний суверенітет реалізується за допомогою державного.

У той же час зводити ці поняття воедино було б спрощенням. До необхідності відокремлювати суверенітет держави як владного механізму від суверенітету носія державної влади дійшов ще Гуго Гроцій [13]. У випадку з нацією як колективним носієм суверенітету це положення ускладнюється проблематикою єдності політичної волі та інтересів у індивідів і соціальних груп, з яких вона складається. У дійсності конкретні відносини панування-підкорення (у тому числі суверенітет як один із елементів цих відносин) формуються розстановкою сил і співвідношенням ресурсів влади, які реально складаються у даному суспільстві. Це є одним з основних положень теорії політичних систем. З наведеного випливає, що національний суверенітет не є категорією з незмінними характеристиками, він складається і еволюціонує внаслідок повсякденної діяльності суб'єктів політичної влади.

Сучасна наукова думка давно прийняла той факт, що сама необхідність державної організації актуалізується наявністю в суспільстві антагоністичних суперечностей, при яких соціальна стабільність може підтримуватися тільки за допомогою системного насильства. В основі цих суперечностей згідно з класичною теорією політичних систем лежить конкурентна боротьба за розпорядження доступними для даного суспільства ресурсами і цінностями [14]. Держава як основний механізм контролю над їх розподілом є об'єктом впливу з боку тих угруповань і соціальних груп, які володіють достатньою концентрацією ресурсів для впливу на ухвалення державних рішень.

Таким чином, процес реалізації національного суверенітету має конкурентний характер боротьби в самому суспільстві за вплив на ухвалення державних

рішень і в кінцевому результаті – боротьби за державну владу. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади усередині нації (фракцій національної еліти, включаючи угруповання контреліт). Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних, для того щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації. Дійшовши державної влади, правляче угруповання використовує суверенітет національної держави для задоволення власних інтересів, котрі далеко не завжди і не в усьому збігаються з інтересами як нації, так і держави. При цьому гасло національного суверенітету використовується цим угрупованням як засіб мобілізації у своїх інтересах ресурсів громадян та переконання їх у тому, що здійснюваний ним порядок розподілу ресурсів у суспільстві відповідає інтересам усіх членів нації.

Зрозуміло, що відчужена від суспільства і зосереджена в руках правлячої еліти (котра позиціонує себе як національна) верховна влада ні якою мірою не може бути віднесена до категорії «національний суверенітет», оскільки останній є невідчужуваною характеристикою всієї нації в цілому. Для реального забезпечення національного суверенітету необхідним є створення рівності умов доступу до центрів ухвалення і виконання рішень, що у рамках механізму держави неможливо за визначенням. Механізми політичної участі формуються в рамках не держави, а громадянського суспільства, справляючи вплив різних соціальних груп на державу. Звідси як інституційні механізми реалізації національного суверенітету необхідно розглядати всі політичні організації та рухи даної нації, а також угруповання, чия діяльність має політичний характер. Проте жоден з політичних інститутів суспільства не має права монополізувати процес реалізації національного суверенітету, оскільки останній є невідчужуваною характеристикою всієї нації в цілому, а не окремих її частин (навіть таких, як більшість населення, політичні еліти чи персональний склад вищих органів державної влади).

Можливість реалізації суверенних прав кожного члена нації залежить від ступеня його впливу на ухвалення державних рішень, які визначають порядок доступу до ресурсів і цінностей для членів даного суспільства. З метою забезпечення такого впливу національна держава повинна визначити правові норми та інституційний механізм реалізації політичних прав своїх громадян. Ураховуючи, що реальне здійснення політичних прав неможливе без забезпечення громадян ресурсами влади, громадянські права повинні бути підкріплені всіма видами таких ресурсів. Тобто, права громадян мають включати їх прерогативи не тільки в політичній, а й в економічній, інформаційній, культурній та духовній сферах життя даного суспільства.

Звідси випливає, що метою інституційно-правового захисту національного суверенітету є, з одного боку, закріплення такого порядку розподілу

ресурсів у суспільстві, який забезпечував би рівноправний доступ до державної влади для всіх членів нації, а з другого – захист монопольного права даної нації на доступ до управління власною національною державою і політичний контроль певної території, яку ця держава охоплює своєю владою. Останнє передбачає не тільки відсікання від безпосереднього доступу до центрів ухвалення державних рішень «позанаціональних» елементів (частини населення, що не входить до складу нації, транснаціональних корпорацій, наднаціональних суб'єктів влади, інших держав), а й недопущення узурпації державної влади будь-якою частиною нації.

Таким чином, сам концепт національного суверенітету передбачає наявність двох груп суперечностей:

– між орієнтацією на домінування громадських і державних інтересів над інтересами особистості та потребою забезпечення індивідуальних прав і свобод кожного члена нації;

– між принципом демократизму та потребою забезпечення панівного політичного статусу державотворчої нації, що передбачає як політичну, так і економічну та духовну неповноправність населення, що не входить до складу нації.

Ці суперечності характерні для всіх політичних систем, де існує національний тип держави, оскільки їх джерелом є сам принцип побудови національної держави як політичної організації окремої закритої спільноти. Без їх існування національний суверенітет як політико-правова категорія не мав би актуальності, оскільки суспільство без такого роду суперечностей не потребує владного врегулювання відносин, які виникають у їх результаті. Конкретний зміст національного суверенітету визначається змістом економічних, політичних, правових та культурних відносин, які виникають з приводу реалізації інтересів громадянина, нації та держави в рамках даного суспільства та його історично сформованої політичної системи, а також у сфері міжнародних відносин.

Висновки. Правове оформлення національного суверенітету являє собою процес легітимації саме національних інтересів, реалізації громадянських прав як монополії даної нації на політичну владу на даній території, народо-владдя для даної конкретної нації, забезпечення незалежності та стабільності державної влади і територіальної цілісності даної національної держави.

З цього випливають як мінімум три висновки щодо політичних характеристик національного суверенітету. По-перше, сферою і механізмом його здійснення є не тільки держава, а й вся політична система даного суспільства. По-друге, суб'єктами національного суверенітету є: громадянин як політично суб'єктний член нації, нація як спільнота політично повноправних громадян і національна держава як механізм вираження політичної волі громадян-членів нації. По-третє, реальне наповнення змісту категорії «національний суверенітет» відображає ступінь участі основної маси членів нації у здійсненні

політичної влади через різні форми демократії. Відображенням національного суверенітету, його результатом є ступінь здійснення індивідуальних і групових прав членів нації – не тільки політичних і культурних, а й економічних. Отже, базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави – нації як колективного суверена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т внутр. справ / В. Д. Гапотій. – Х., 2005 – 17 с.
2. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. – Вид. 3-тє, виправ. та допов. – К. : Атіка, 2004 – 512 с.
3. Таран Ю. Національні держави в сучасному світі Електронний ресурс. – Режим доступу: {http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=1055}
4. Каменка Ю. Політичний націоналізм: еволюція ідей / Ю. Каменка // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія ; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 89–103.
5. Політологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Кремень, В. П. Андрущенко, В. Г. Воронкова та ін. – К. : Альтерпрес, 2002. – 612 с.
6. Національний суверенітет та національне самовизначення: питання теорії та український досвід // Колісник, В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. – Х., 2003. – С. 53–87.
7. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. Вип. 22 / НАН України, Ін-т народознавства, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; редкол. : Я. Ісаєвич (гол.) та ін. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 162 с. – С. 130–136.
8. Кон Г. Західний і східний націоналізм / Г. Кон // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія ; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 479–482.
9. Тишков В. А. О нации и национализме // Свободная мысль. – 1996. – № 3. – С. 31–37.
10. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д. Шнаппер : пер. з франц. Р. В. Мардера. – Х. : Фоліо, 2007. – 223 с.
11. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство / Э. Ян // Полис. – 2000. – № 1. – С. 114–122.
12. Дойч К. Народи, нація та комунікація / К. Дойч // Націоналізм: теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія ; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 327–334.
13. Гроций Гуго. О праве войны и мира / Гуго Гроций – М. : Фаэтон, 1994 – С. 296.
14. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Политология : хрестоматия. – М. : Гардарика, 2000. – 468 с.

КОНЦЕПТ НАЦИОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНИТЕТА КАК ПРИНЦИП РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ НАЦИИ

Воронянский А. В.

Проанализировано политическое содержание категории «национальный суверенитет» с точки зрения теории политических систем. Рассмотрена проблема субъектности и сферы реализации национального суверенитета. Определено, что политические характеристики этой категории не только относятся к сфере международных отношений, но и в значительной степени детерминированы динамикой отношений субъектов власти в данной политической системе.

Ключевые слова: национальный суверенитет, нация, ресурсы власти, права граждан.

CONCEPT OF NATIONAL SOVEREIGNTY AS A PRINCIPLE OF IMPLEMENTING THE POLITICAL RIGHTS OF THE NATION

Voronyansky O. V.

The analysis of the political content of the category of "national sovereignty" from the standpoint of the theory of political systems. We consider the problem of subjectivity and scope of the implementation of national sovereignty. Determined that the political characteristics of this category are not only to the sphere of international relations, and largely deterministic dynamics of power relations of actors in the political system.

Keywords: national sovereignty, nation, power resources, the rights of citizens.

